

KNJIŽNICE NA HRVATSKIM SVEUČILIŠTIMA TRADICIJA I PROMJENE

CROATIAN ACADEMIC LIBRARIES TRADITION AND CHANGES

Jelka Petrak

Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet, Središnja medicinska knjižnica
petrak@mef.hr

Tatjana Aparac-Jelušić

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet
taparac@ffos.hr

Pregledni rad / Review
UDK / UDC 027.7(497.5)
Primljeno / Received: 18. 10. 2004.

Sažetak

Tri ključna čimbenika utječu na djelovanje knjižnica u sustavu visokoga školstva: promjene u sustavu visokog obrazovanja, razvoj informacijske tehnologije te stanje/promjene ukupnoga društvenoga i političkoga okruženja. Temeljem uvida u stanje knjižnične komponente sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj i temeljem iskustava nekih europskih zemalja, u radu će se pokušati ukazati na potrebne pomake u organizaciji i upravljanju knjižničnim sustavima u sklopu hrvatskoga visokoga školstva.

Ključne riječi: sveučilište, sveučilišne knjižnice, visoko školstvo – reforme

Summary

There are three main factors influencing the functioning of academic libraries today: changes in the system of higher education, development of information technology and the processes in the overall social and political environment. Based on the state of the art analysis of the Croatian academic libraries and on the experiences of a few European countries, the authors try to underline the imperative steps in future organisation and management of the library network in the Croatian higher education system.

Keywords: university, academic libraries, higher education - reforms

1 Uvod

Knjižnicama koje djeluju u sustavu visokog obrazovanja temeljne je zadaća podupirati obrazovni i znanstveni rad članova akademske zajednice. Na obavljanje tih zadaća utjecale su sve mijene kako ustroja sustava visokog obrazovanja tako i obilježja znanstvenoga istraživanja. Današnja sveučilišta i njihove knjižnice nalaze se pred brojnim problemima, a njihovi se uzroci, prije ili kasnije, javljaju tijekom zadnjih pedesetak godina u gotovo svim sredinama, vezani su uz rast i složenost sveučilišnog sustava te povećanu uključenost sveučilišta u rješavanje širih pitanja društva, odnosno odgovaranje na zahtjeve iz okruženja (primjerice, pritisak da sveučilišta budu dostupnija svim slojevima društva, da se povećava broj studenata, da se sklapaju partnerski odnosi između sveučilišta, vlada i industrije kako bi se izvukla praktična korist od znanstvenih istraživanja itd.).¹ Povijesno gledano, tri su ključna obilježja poslana sveučilišta: prvo, znanje i istraživanje nemaju granice i unaprijed postavljenu svrhu, spoznaje su podložne raspravi i kritici; drugo, dosegnuto znanje u prostoru je javno, otvoreno je i dostupno svima; te treće, sveučilište je otvoreno svima. Neki autori² ističu da sveučilište danas nije više jedino i glavno mjesto gdje se stvara znanje. Novi oblici znanja, tzv. izvedbeno znanje, usmjereno prema stjecanju znanja i vještina za razvoj novih proizvoda i djelotvornije upravljanje tim procesom, stvaraju se na mnogim mjestima u društvu, poglavito u velikim korporacijama.³ Stvaranjem tzv. korporacijskoga znanja, tradicionalna načela sveučilišta nisu više u prvome planu. Pa iako, kako kaže Lyotard,⁴ time dolazi do epistemološke promjene po kojoj znanje po naravi postaje sve više izvedbeno, a gubi snagu prosvjetiteljskog ili važnog samog po sebi, sveučilište se suočava s tim izazovom, uvodeći fleksibilnije nastavne programe i usvajajući nove metode izobrazbe (primjerice, učenje putem rješavanja problema). Tzv. inovacijsko društvo, društvo stalnih promjena i neprekidnoga inoviranja u svim svojim segmentima, počiva na trajnom učenju, prilagodbi i kreativnosti. Ekonomski rast temelji se na znanju, a u prvi plan stavlja se učenje kao najvažnija ekonomska kategorija.⁵ Ekonomije temeljene na znanju i učenju dodaju sveučilištu, uz tradicionalnu ulogu istraživanja i obrazovanja, i ulogu tehnološkoga transfera.⁶

¹Usp. Fry, Billy E. *Universities in transition : implications for libraries. // Gateways to knowledge : the role of academic libraries in teaching, learning, and research / edited by Lawrence Dowler. Cambridge, Mass. ; London : MIT, 1997. Str. 5.*

²Usp. Barnett, Ronald. *University knowledge in an age of supercomplexity. // Higher education 40, 4(2000), 409-422.*

³Gibbons, Michael. *The new production of knowledge. London : Sage, 1994.*

⁴Lyotard, Jean-François. *The postmodern condition : a report on knowledge [citirano: 2004-08-16]. Dostupno na: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>*

⁵Usp. Švarc, Jadranka. *Uloga znanstvenih istraživanja i visokog obrazovanja u inovacijskom društvu : potreba stvaranja nove paradigme. // Vidljiva i nevidljiva akademija / ur. Darko Polšek. Zagreb : Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", 1998. Str. 193.*

⁶Sličnu ulogu sveučilištu predviđa i hrvatski Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju [citirano: 2004-05-09]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm> (vidjeti čl. 54 i 66).

Sredinom 1990-ih D. Damrosch⁷ uputio je na temeljite promjene koje očekuju sveučilište, kako u načinu obavljanja nastave tako i u načinu na koji se nove ideje razvijaju i šire. Današnji ustroj velikog broja sveučilišta, a to napose vrijedi za hrvatska sveučilišta, počiva na tradiciji koja je znanost podijelila na discipline⁸ kao odgovor na političko-ekonomska kretanja u društvu. Napredna se sveučilišta, međutim, reorganiziraju slijedom razvoja znanosti, uvažavajući potrebe znanstvenih interdisciplinarnih istraživanja i potrebe za takvim akademskim obrazovanjem koje će diplomiranim studentima omogućiti brze i lake prilagodbe u radnom okruženju. Pritom se oslanjaju na stajalište prema kojemu samo oni koji na vrijeme unaprijede poslovanje, uvedu nove obrazovne profile i nove tehnologije u znanost i obrazovanje, te primijene nove oblike upravljanja, mogu držati korak s promjenama u okruženju.

Razvoj informacijske tehnologije uvjetuje promjene, kako u načinu komunikacije znanstvenih spoznaja tako i u načinu podučavanja i učenja. Mijenja se sustav provjere i ocjene rezultata znanstvenih istraživanja, način njihova priopćavanja (elektronički časopisi, otvoreni arhivi), zaštite autorskoga prava, a sustav akademskog i znanstvenoga napredovanja uvjetuje stalni porast broja objavljenih radova.⁹ Prvo načelo suvremene nastave postaje učenje utemeljeno na istraživanju, a nastavni proces zasniva se na pripremanju studenata za kritičko propitkivanje i ovladavanje vještinama argumentacije. U tu svrhu potrebno je i studentima i nastavnicima osigurati jednostavan pristup raznolikim izvorima znanja i informacija, a poučavanje usmjeriti u dva pravca: stjecanje znanja i razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja te stjecanje vještina i/ili jačanje sposobnosti pretraživanja izvora informacija, njihove evaluacije i interpretacije, odnosno predstavljanja i priopćavanja znanja i informacija.¹⁰

Hrvatska se trenutno nalazi u procesu preobrazbe visokog obrazovanja. Podlogu za to daje novi Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju i Zakon o visokim učilištima te cijeli niz usvojenih strateških dokumenata (znanost, informacijska tehnologija, kultura). Tako se, primjerice, u dokumentu *Hrvatska u 21. stoljeću: znanost* naglašava da se danas uspješna budućnost jednoga društva općenito vezuje uz *društvo znanja*, odnosno društvo koje obilježava kultura znanja (obrazovanost, civilnost i suradnja) i ekonomija znanja (proizvodnja novog znanja i natjecanje na globalnom tržištu znanja).¹¹ Stoga se znanost i visoko obrazovanje smatraju ključnim pokretačima razvoja hrvatskoga društva, uz isticanje potrebe ulaganja u njihov razvoj.

⁷Usp. Damrosch, David. *We scholars : changing the culture of the university*. Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press, 1995. Str. 3-4.

⁸J. Dewey je još davne 1916. godine primijetio da povećana fragmentacija kurikuluma dovodi do "izolacije društvenih grupa i klasa". Usp. Dewey, John. *Democracy and education : an introduction to the philosophy of education*. [Reprint izd. iz 1916.] New York : Free Press, 1944. Str. 249.

⁹Euben, Donna R. *Publish or perish : the ever-higher publications hurdle for tenure*. // *Academe : Bulletin of the AAUP* 88, 4(2002), 78.

¹⁰Petr, Kornelija; Tatjana Aparac-Jelušić. Uloga sveučilišnih knjižnica u novim pristupima akademskom obrazovanju. // *Zbornik radova "Težakovi dani" / urednici S. Tkalac i J. Lasić-Lazić*. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2002. (Radovi Zavoda za informacijske studije ; knj. 11). Str. 162.

¹¹O tome, međutim, utječe li obrazovanje na gospodarski rast postoje i drukčija stajališta. Usp., primjerice, Wolf, Alison. *Does education matter? : myths about education & economic growth*. London : Penguin Books Ltd., 2002.

Među najvažnijim su preporukama dokumenta one koje se odnose na povećanje kvalitete, fleksibilnosti i djelotvornosti visokog školstva, unapređenje mobilnosti visokoobrazovanih mladih ljudi, i strukturalno reformiranje preddiplomskih, diplomskih i doktorskih studija kako bi se povećala učinkovitost studiranja i obrazovanja za znanost.¹² U Hrvatskoj se posljednjih godina bilježi i pritisak za povećanjem broja studenata kako bi se društvo u svom razvoju moglo osloniti na znatno veći broj visokoobrazovanih građana koji se mogu uključiti i aktivno sudjelovati u informacijskom društvu kojim vladaju znanje i tehnologija. Zbog neriješenih strukturalnih odnosa i neučinkovitog sustava kontrole to, međutim, dovodi do nesklada između postavljenih ciljeva i ekonomskih mogućnosti sustava.^{13,14}

2 Suvremeno sveučilište i njegove knjižnice

Iz dosadašnjeg razvoja sveučilišnih sustava, kako u Sjedinjenim Američkim Državama tako i u Europi, opće je poznato da su se knjižnične službe i usluge na sveučilištima oblikovale i razvijale slijedeći ciljeve i ustroj matičnih sveučilišta i promjena u neposrednom okruženju i akademskoj zajednici uopće. Pokazalo se nužnim da knjižnice stalno prate promjene, na njih pravodobno reagiraju i predviđaju moguće nove utjecaje iz okruženja. Promjene u načinu izvođenja nastave i učenja, osobito od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća utjecale su na knjižnice u sustavu visokog obrazovanja na niz načina. Tako danas njihovo djelovanje ima nova težišta, nove oblike i novu odgovornost. S jedne strane, to se djelovanje očituje u podršci novim metodama izobrazbe (učenje na daljinu, problemska nastava, poticanje istraživačkog duha i rada studenata i dr.), a s druge, složenim procesima znanstvenoga istraživanja i novim načinima objavljivanja rezultata znanstvenoga rada (elektroničko nakladništvo, otvoreni arhivi i sl.).

Poznati Folletov izvještaj ukazuje na nove zahtjeve proizašle iz pojave tzv. netradicionalnih studenata, modularizacije nastave, samostalnosti studenata, fokusiranja na knjižnicu kao dobavljača usluga i dr., ali i na to da još uvijek mnogi nastavnici ili upravljači imaju tradicionalne ideje o ulozi knjižnice.¹⁵ Tradicionalna autonomija sveučilišta imala je za posljedicu i autonomiju nastavnika s različitim tumačenjima njezina značenja, pa tako i u odnosu na knjižnicu, pri čemu se često smatralo da je zadaća knjižnice ponajprije usmjerena prema njihovim znanstvenim potrebama. Jača privrženost nastavnicima na uštrb studenata zamjetna je još uvijek u jednom broju hrvatskih fakultetskih knjižnica, kako u odnosu na izgradnju zbirke tako i u odnosu na pružanje usluga. Takva su shvaćanja nesumnjivo dominantna u prvoj (do 1940-ih), drugoj (do 1960-ih) i trećoj (do 1990-ih) fazi razvoja visokoškolskog

¹²Hrvatska u 21. stoljeću : znanost [citirano: 2004-09-14]. Dostupno na: http://www.hrvatska21.hr/znanost%2030_6_2003.pdf. Str. 8-9.

¹³O tome vidjeti: Polšek, Darko. Stanje visokog školstva u Hrvatskoj. // Društvena istraživanja 12, 1/2(2003), 27-44.

¹⁴Josipović, Ivo. Reforma sustava visokog obrazovanja i znanosti : tranzicija iz nepoznatog u nepoznato. // Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 52, 2(2002), 443-464.

¹⁵Joint Founding Council's Libraries Review Group (Follet Report) [citirano: 2004-08-8]. Dostupno na: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/follett/report>. Str. 21-24.

knjižničarstva u Hrvatskoj, a zamjetna su i nakon 1990-ih, primjerice, vezano uz intervenciju ministra znanosti kako bi se knjige i časopisi nabavljeni sredstvima znanstvenih projekata knjigovodstveno pratili, a bibliografski podaci o njima obznaneli s ciljem omogućavanja dostupnosti i drugim zainteresiranim pojedincima i ustanovama. Valja svakako istaknuti da se već u drugoj fazi razvoja visokoškolskih knjižnica bilježe značajne razlike u odnosu na broj, vrstu i način pružanja usluga među knjižnicama u različitim područjima, a treću fazu posebno obilježava pojačan rast profesionalizma knjižničkog osoblja. Pojavom novih tehnologija i razvojem mrežnih usluga, međutim, postupno se mijenjaju shvaćanja i onih članova znanstveno-nastavne zajednice koji zagovaraju primarnu usmjerenost visokoškolske knjižnice njihovim potrebama, i onih članova knjižnične zajednice koji su u tradicionalnim postupcima, uslugama i navikama nalazili uporište bilo za vlastiti izolacionizam od profesije ili pak za obranu disciplinarnosti koja je nužno slabila potrebu za komunikacijom (kolegama, korisnicima, drugim izvorima informacija i sl.).

Tehnološke inovacije donose i tzv. *ekološke promjene*, odnosno mijenjaju postojeće navike i postupno stvaraju posve novo okruženje u kojemu, sa stajališta organizacije i upravljanja knjižničnim izvorima i uslugama, u prvi plan dolaze moguć doprinos knjižnica izvrsnosti sveučilišta i novi načini komuniciranja knjižnica sa sveučilišnim upravama i međusobno (npr., konzorciji za nabavu, za računalno povezivanje). Jedan od oslonaca za stručno zasnovano planiranje razvoja, knjižnica visokog učilišta zasigurno nalazi u slobodi sveučilišta da promišlja i usmjeruje svoj razvoj. Taj je razvoj u razvijenim društvima nezamisliv bez knjižnične infrastrukture.¹⁶ Ona je tako, primjerice u Velikoj Britaniji, sastavnicom procjene kvalitete (tzv. RAE – Research Assessment Exercise) jednoga sveučilišta.¹⁷ Mnoga su europska sveučilišta još od 1960-ih godina sustavno nastojala mijenjati tadašnji organizacijski ustroj i sveučilišta samog i njegovih knjižničnih jedinica. Stara su njemačka sveučilišta, koja su ujedno i najveće sveučilišne ustanove, uz središnju knjižnicu, primjerice, razvijala i manje fakultetske (odjelne) knjižnice, a broj im je varirao od sveučilišta do sveučilišta (npr., od 40 do 200 odjelnih knjižnica s fondovima koji su negdje veći i od 200.000 svezaka).¹⁸ Međutim, sva su ta sveučilišta maksimalno koordinirala informacijske proizvode i usluge i podržala integraciju manjih knjižnica u veće strukovne cjeline (Fachbereichbibliotheken). Na novim sveučilištima, koja su osnivana nakon 1960., uspostavljeni su integrirani knjižnični sustavi. Unatoč tomu što ponegdje voditelj središnje knjižnice ima velike ovlasti, a ponegdje nema zakonskoga uporišta za provođenje integriranoga upravljanja, te su se knjižnice povezivale poštujući načelo otvorenosti korisničkim potrebama. Na promjene u organizaciji knjižnica na visokim učilištima u Velikoj Britaniji, a od 1980-ih i u Škandinaviji, značajno su, između ostalih čimbenika, utjecale preporuke stručnih tijela koje su postavljale vlade tih zemalja, smatrajući da je nužno potrebno racionalizirati knjižničnu djelatnost uslijed porasta

¹⁶Usp. Aparac-Jelušić, Tatjana. Utjecaj promjena u akademskom obrazovanju na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga. // Glasnik Društva bibliotekara Split 7(2000), 45-46.

¹⁷Usp. Oppenheim, Charles; Stuart D. Lee. Is there a correlation between investment in an academic library and a higher education institution's ratings in the Research Assessment Exercise? // Aslib proceedings 56, 3(2004), 156-165.

¹⁸Usp. Bunzel, Juergen; Roswitha Poll. German academic libraries : tradition and change. // Journal of academic librarianship 28, 6(2002), 418-425.

materijalnih troškova i troškova za nabavu literature i baza podataka, za što su se modeli zasnovani na diobi izvora pokazali primjerenijima i isplativijima.¹⁹

Budući da suvremeno sveučilište djeluje u natjecateljskom okružju, gdje sposobnosti namicanja sredstava i djelotvornoga upravljanja te mjerenje kvalitete usluga dobivaju sve više na važnosti, utjecaj troškova na konceptijske promjene na sveučilištu sve je važniji čimbenik. Analiza troškova knjižničnih službi i usluga na sveučilištu nesumnjivo može ukazati na prednosti i nedostatke postojećih organizacijskih modela, kako u odnosu na zadovoljavanje potreba korisnika za knjižničnim uslugama i privlačenje novih korisnika, tako i u odnosu na ekonomiku poslovanja i maksimalnu iskorištenost ljudskih potencijala.

3 Hrvatske visokoškolske knjižnice i izazovi promjena

3.1 Stanje

Sustav visokog obrazovanja obuhvaća, za relativno malu državu poput Hrvatske, velik broj raznovrsnih institucija. Čini ga 6 sveučilišta, 5 veleučilišta, 7 samostalnih visokih škola te 8 privatnih visokih škola s pravom javnosti. Sveučilište u Zagrebu, najveće i najstarije sveučilište u Hrvatskoj, sastoji se od 28 fakulteta, 3 umjetničke akademije, jedne učiteljske akademije i jednog sveučilišnog studija. Sveučilište u Splitu ima 9 fakulteta, jednu umjetničku akademiju, visoku učiteljsku školu, tri sveučilišna odjela te odjel za stručne studije. Sveučilište u Rijeci ima 10 fakulteta i 3 visoke učiteljske škole. Sveučilište u Osijeku ima 9 fakulteta, jednu visoku učiteljsku školu i jedan sveučilišni odjel. Na Sveučilištu u Zadru djeluje 15 sveučilišnih odjela i jedan stručni odjel. U okvirima Sveučilišta u Dubrovniku djeluju sveučilišni i stručni studij. Veleučilišnu mrežu čine: Tehničko veleučilište u Zagrebu s 5 odjela, Društveno veleučilište u Zagrebu s 2 odjela, Veleučilište u Karlovcu s 2 odjela, Veleučilište u Požezi s 2 odjela i Veleučilište u Rijeci s 5 odjela. Usto, stručne studije izvode i samostalne visoke škole, te privatne visoke škole s pravom javnosti.

Knjižnična je služba u tom sustavu različito ustrojena. Starija sveučilišta imaju središnje sveučilišne, središnje fakultetske, fakultetske i knjižnice odsjeka/odjela. Neka, pak, visoka učilišta i veleučilišta uopće nemaju ustrojenu knjižničnu službu. Temeljem podataka preuzetih s mrežnih stranica pojedinih sveučilišta²⁰ navodimo stanje knjižnične službe samo na sveučilištima, jer držimo da je uloga knjižnica u sustavima sveučilišta, koja su prema članku 3 Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, "od strateškog interesa za Republiku Hrvatsku", posebno važna. Unutar Sveučilišta u Zagrebu djeluje 65 posto svih hrvatskih visokoškolskih knjižnica. Središnja je knjižnica Sveučilišta u Zagrebu Nacionalna i sveučilišna knjižnica, a u okvirima njegovih fakulteta i visokih škola djeluje 57 knjižnica (pri čemu na Filozofskome fakultetu djeluje 18 odsječnih knjižnica, a na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu 7 područnih knjižnica). Na Sveučilištu u Rijeci djeluju dvije

¹⁹Usp. Research Support Libraries Group Final Report [citirano: 2004-09-03]. Dostupno na: <http://www.rslg.ac.uk/final/final.pdf>

²⁰Usp. Ustanove visoke naobrazbe [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.odlikasi.hr>

središnje sveučilišne knjižnice (Sveučilišna knjižnica Rijeka i Sveučilišna knjižnica Pula) te 11 knjižnica fakulteta i visokih škola. Na Sveučilištu u Splitu djeluje središnja sveučilišna knjižnica (Sveučilišna knjižnica Split) te 11 knjižnica fakulteta i visokih škola. U Osijeku zadaće središnje sveučilišne knjižnice obavlja Gradska i sveučilišna knjižnica, a djeluje i 10 knjižnica pri fakultetima i visokim školama. Na Sveučilištu u Zadru djeluju Sveučilišne knjižnice,²¹ a na Sveučilištu u Dubrovniku Knjižnica društvenih znanosti i Knjižnica tehničkih znanosti. Sva su hrvatska sveučilišta državna, pa se tako i ukupna knjižnična djelatnost financira iz proračuna.

Obavljanje knjižnične djelatnosti u Hrvatskoj uređeno je Zakonom o knjižnicama, donesenim 1997. godine.²² Taj Zakon u članku 8 među vrstama knjižnica navodi sveučilišne i visokoškolske knjižnice, koje su, prema članku 9, dužni osnivati visoka učilišta i znanstveni instituti u njihovu sastavu. Ustrojstvo i upravljanje knjižnicama u sastavu, a to su, osim središnjih sveučilišnih, sve ostale knjižnice u sustavu sveučilišta, pobliže se, prema članku 22 uređuju statutom i drugim općim aktima pravnih osoba u čijem su sastavu. Godine 1990. doneseni su i Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj,²³ koji su još uvijek na snazi. Za djelovanje knjižnica u sustavu visokog obrazovanja iznimno su, međutim, važni zakoni po kojima djeluju ustanove u čijem su sastavu, dakle zakonska regulativa koja se odnosi na visoko obrazovanje i znanstvenu djelatnost. Tako, primjerice, u zakonima o sveučilištu odnosno o usmjerenom obrazovanju i znanstvenoistraživačkom radu koji su u Hrvatskoj doneseni u razdoblju od 1945. do 1990., uloga i zadaće knjižnica na sveučilištu nisu imale svoje mjesto. Zakon o sveučilištima od 13. srpnja 1957. određuje, istina, knjižnice kao pomoćne ustanove koje osnivaju sveučilišta i fakulteti, ali ne prepoznaje ih kao nezaobilazne jedinice znanstveno-nastavne infrastrukture. Također, ne utvrđuje ni administrativnu upravu ni stručni nadzor nad njima.²⁴ Takvo će mjesto visokoškolske knjižnice manje-više zadržati i u kasnijim zakonskim rješenjima. Zakon o visokim učilištima²⁵ iz 1993. godine, niti iz njega proizišli statuti sveučilišta, nisu osigurali osnovu za sustavniji pristup rješavanju problema. Prema odredbama tog Zakona središnje sveučilišne knjižnice postaju „vlasništvo“ odnosnih sveučilišta, odnosno dio temeljne sveučilišne infrastrukture.²⁶ Sveučilište u Zagrebu otada u svome sastavu nema središnju knjižnicu, jer vlasnik i osnivač Nacionalne i sveučilišne knjižnice postaje Republika Hrvatska.²⁷ Sveučilišne knjižnice mlađih sveučilišta koje

²¹Pod tim se nazivom krije bivša knjižnica Filozofskoga fakulteta u Zadru i nekoliko odjelnih knjižnica novijega datuma. O mjestu i ulozi Znanstvene knjižnice Zadar u odnosu na novoosnovano Sveučilište još uvijek se vode pregovori.

²²Zakon o knjižnicama [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1616.htm>

²³Usp. Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske 1, 3/4(1991), 19-21.

²⁴Usp. Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav. dj., str. 49-50.

²⁵Zakon o visokim učilištima [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/sluzbeni-list/sluzbeni/index.asp>

²⁶Usp. Katalenac, Drago. Coupe de grace za sveučilišne knjižnice [citirano 2004-09-18]. Dostupno na: <http://www.szi.hr/seminar/program.html>

²⁷Statut Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004. Vidjeti čl. 2.

su u razdoblju njihova osnivanja bile suosnivači (Sveučilišna knjižnica u Splitu, suosnivačica sveučilišta osnovanoga 1973. godine i Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, sveučilišta osnovanoga 1975. godine) ili pridružene članice (sveučilišne knjižnice u Puli i Rijeci sveučilištu u Rijeci osnovanome 1974. godine), dakle samostalne ustanove, tim zakonskim rješenjem prestaju to biti. Fakultetske, pak, knjižnice samostalnim su ustrojbenim jedinicama matičnih ustanova ili su dijelom neke druge znanstvene ili administrativne ustrojbene strukture na fakultetu.

Na primjeru Sveučilišta u Zagrebu najjasnije se vide posljedice takvih zakonskih rješenja, kako u rascjepkanosti knjižničnih službi,²⁸ tako i u položaju Nacionalne i sveučilišne knjižnice, odnosno njezine uloge središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu.²⁹ Nacionalna i sveučilišna knjižnica prvi put se odvojila od Sveučilišta 1943. godine, kad na tom Sveučilištu već djeluje 141 odjelna, zavodska i fakultetska knjižnica.³⁰ Bez središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu bilo je sve do 1980. godine, kad se Nacionalna i sveučilišna knjižnica ponovno vraća u sustav. Njezina uloga središnje sveučilišne knjižnice nije, međutim, oživjela i njezini su temeljni naponi bili usmjereni prema ostvarenju zadaća nacionalne knjižnice. Razvoj je knjižnične djelatnosti, u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, ovisio isključivo o pojedinim fakultetima, pri čemu samo neki od njih objedinjuju svoju knjižničnu djelatnost i stvaraju središnje fakultetske knjižnice. Prve ideje o povezivanju knjižnica Sveučilišta u Zagrebu javljaju se sredinom 1950-ih godina (Društvo nastavnika Sveučilišta). Težak 1964. godine piše o potrebi izgradnje "nacionalnog univerzitetskog informativnog centra", pri čemu se poglavito misli na centralizaciju fondova i ponudu primjerenih informacijskih usluga.³¹ Nekoliko godina poslije toga, pod utjecajem programa UNISIST,³² počelo se s projektom razvoja sustava znanstvenih knjižnica Jugoslavije, u koji su trebale biti uključene i visokoškolske knjižnice. U sustav se nikad nisu uključile hrvatske visokoškolske knjižnice (osim medicinskih). Sedamdesetih godina prošloga stoljeća osnivaju se u Hrvatskoj nova sveučilišta. To su bila sveučilišta u Rijeci, Puli i Splitu. Kao suosnivači ili pridruženi članovi javljaju se knjižnice, koje su do tada djelovale kao znanstvene ili narodne knjižnice. Kako su fakulteti već tada djelovali kao potpuno samostalne ustanove, niti ta nova sveučilišta nisu uspjela integrirati knjižnični sustav. Djelovanje knjižnica na svim je sveučilištima ostalo nepovezano, s neracionalnim rasipanjem i ekonomskih i ljudskih resursa.

Knjižnična je zajednica prepoznavala, raspravljala i pisala o neusklađenom djelovanju knjižnica u sustavu sveučilišta, osnivanju tijela i ustanova koje su preuzimale

²⁸Usp. Sečić, Dora; Biserka Dunda. Bibliotečno-informacijski sustav Sveučilišta u Zagrebu – utopija ili uskoro realnost? // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 29, 1/4(1986), 29-41.

²⁹Usp. Sečić, Dora; Vesna Turčin. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu – realizacija knjižnice s dvojnog funkcijom. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 24, 1/4(1991), 28-29.

³⁰Usp. Rojnić, Matko. Nacionalna i sveučilišna biblioteka. // Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, 1969. Str. 573-624.

³¹Usp. Težak, Božo. Nacionalni univerzitetski informativni centar. // Ekonomsko tehnički pregled 16, 3/4(1964), 67.

³²Usp. UNISIST : studijski izvještaj o provedivosti svjetskog sistema naučnih informacija koji su izradili Organizacija ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) i Međunarodni savjet naučnih unija. Zagreb : Referalni centar Sveučilišta, 1977.

zadaće središnjih knjižnica, potrebi suradnje i umreživanja.³³ Zanimljivo je istaknuti da je polovicom 1950-ih godina na Sveučilištu u Zagrebu djelovala Sekcija fakultetskih bibliotekara, koja je bila dijelom Društva nastavnika Sveučilišta i da su se vijesti iz njezinoga djelovanja redovito objavljivale u Sveučilišnome vjesniku.³⁴ Iz njih se daje iščitati zainteresiranost Sveučilišta za djelovanje knjižnica, s jedne strane, te veoma intenzivan rad knjižničara na ostvarivanju “jedinstvenoga poslovanja u knjižnicama fakulteta Sveučilišta u Zagrebu”, s druge strane. Zamjetno je da se ova suradnja takvim intenzitetom više nije ponovila. Štoviše, od 1993. godine nadalje na Sveučilištu u Zagrebu ne postoji niti jedno tijelo koje bi se specifično ili rubno bavilo djelovanjem knjižnica.

Slijedeći ustrojstvo sveučilišta, koja djeluju kao skup snažnih, pravno i financijski neovisnih jedinica, bez izrazitih središnjih funkcija i međusobnih veza, djelovanje knjižnica unutar pojedinih sveučilišta iskazuje se na sličan način. One poglavito djeluju u svrhu podupiranja nastavnoga i znanstvenoga rada matičnih ustanova, ne dijeleći zadaće sa središnjim knjižnicama niti se s njima povezujući. Samo su dva izuzetka: sustav CROLIST (kooperativna katalogizacija i skupni katalog), s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u središtu i Sustav znanstvenih informacija, projekt Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa. CROLIST se poglavito oslanja na Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu i središnje knjižnice sveučilišta u Osijeku, Rijeci, Splitu i Zadru te 6 fakultetskih knjižnica u Rijeci, 4 u Zagrebu, jednu u Splitu, i jednu u Osijeku.³⁵ Niti jedno sveučilište, međutim, nije umrežilo svoje knjižnice unutar sveučilišta samog, a izravna mrežna povezanost hrvatskih knjižnica u sustavu znanosti i visokog obrazovanja s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom i međusobno, razvija se tek posljednje četiri godine. Sustav znanstvenih informacija, djelatna od 1994. godine, okuplja knjižnice temeljem njihove disciplinarnosti pripadnosti i razvija pet tematskih podsustava: za biomedicinu, prirodoslovlje, tehniku, humanistiku i društvene znanosti. U sklopu tih podsustava izgrađuju se podatkovne baze o zbirka knjižnica—članica, Hrvatska znanstvena bibliografija i Biomedicina Croatica, a dijelom SZI-a je i Centar za online baze podataka koji hrvatskoj akademskoj zajednici posreduje pristup značajnim inozemnim informacijskim izvorima. U SZI-u djeluju 73 visokoškolske knjižnice s četiriju hrvatskih sveučilišta.³⁶

Knjižnice su općenito, nažalost, često na margini zanimanja sveučilišnih uprava i još uvijek nisu prepoznate kao bitan oslonac sveučilištu u procesima preobrazbe. Neke od njih nastoje pratiti potrebe svoje neposredne zajednice, čak štoviše nastoje te potrebe i predviđati kako bi osigurale odgovarajuće izvore i usluge. Druge, pak,

³³Usp., primjerice, radove: Bošnjak, M. O knjižnicama Sveučilišta u Zagrebu. // Sveučilišni vjesnik (Zagreb). B – I Suppl. 1, Univerzitetske službe : bibliotekarstvo, dokumentacija, publikacije, 20. 12. 1957.; Čečuk, Anisja. Knjižnice visokoškolskih ustanova u SR Hrvatskoj : sadašnje stanje, problemi i perspektive. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 27, 1/4(1983-1984), 29-39; Tomečak, Branko. Uključivanje knjižnica Sveučilišta u Zagrebu u bibliotečno-informacijski sistem SR Hrvatske. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 24, 1/4(1979/1980), 151-162.

³⁴Usp. Sveučilišni vjesnik 4, Pars A (Supl.) 1958 i 5, Pars A (supl.) 1959.

³⁵Podaci preuzeti s mrežne stranice NSK. Katalozi i bibliografije [citirano: 2004-10-14]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>

³⁶Usp. mrežne stranice Sustava znanstvenih informacija [citirano: 2004-10-14]. Dostupno na: <http://www.szi.hr>

ostaju zarobljene unutar vlastitih matičnih ustanova s malim izgledima za promjene iznutra. O postojećim problemima, mogućim pristupima i modelima raspravljalo se posljednjih nekoliko godina na više domaćih stručnih skupova (Sveučilišne biblioteke i prijenos znanja,³⁷ Knjižnice hrvatskih učilišta: nužnost promjena za 21. stoljeće,³⁸ Knjižnice hrvatskih učilišta: pravci koordiniranog razvoja,³⁹ seminari u organizaciji SZI-a,⁴⁰ te 6. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica⁴¹ na kojima je prvi put zabilježeno iznimno zanimanje sveučilišnih uprava za razvojne mogućnosti sveučilišnih knjižničnih sustava).

3.2 *Moguće promjene*

Na djelovanje knjižnica visokih učilišta u Hrvatskoj, kao i u drugim sredinama, danas utječu tri važna čimbenika:

- reforme u sustavu visokog obrazovanja,
- ubrzani razvoj informacijske tehnologije, te
- utjecaji i promjene ukupnoga društvenog/političkog okruženja.

Držimo da su za hrvatske knjižnice koje djeluju u sustavu visokog obrazovanja u ovom trenutku poglavito važne promjene koje proizlaze iz reforme sustava visokog obrazovanja, odnosno iz usklađivanja tog sustava s europskim obrazovnim prostorom. Osnovne crte tih promjena mogu se iščitati iz Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju.⁴² Zakon, doduše, sasvim „škrto“ dotiče mjesto i ulogu knjižnica.⁴³ U članku 53 (stavak 2) spomenutoga Zakona tako stoji: “Sveučilište integrira funkcije svojih sastavnica, posebno fakulteta, akademija i odjela (dalje: funkcionalna integracija) te putem svojih tijela osigurava njihovo jedinstveno i usklađeno djelovanje u skladu sa strateškim i razvojnim odlukama o akademskim pitanjima i o profiliranju znanstvenih istraživanja (...) Sveučilište osigurava unutarnju i vanjsku mobilnost studenata i nastavnika, racionalno korištenje ljudskih i materijalnih resursa, razvoj multidisciplinarnih studija te nadzor i stalni rast kvalitete kao i konkurentnosti nastavnoga, znanstvenoga, umjetničkog i stručnog rada. **Sveučilište razvija jedinstveni informacijski i knjižnični sustav.**” (istaknule autorice). U

³⁷Usp. Sveučilišne biblioteke i prijenos znanja = University libraries and knowledge transfer : sažeci. // Međunarodni stručno-znanstveni skup, Lovran 1990. Lovran ; Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Filozofski fakultet, 1990.

³⁸Usp. Knjižnice hrvatskih učilišta : nužnost promjena za 21. stoljeće, Split, 23.-24. listopada 2000. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.gradst.hr/library/khu/khu2000/program.htm>

³⁹Usp. Knjižnice hrvatskih učilišta : pravci koordiniranog razvoja, Split, 29.-30. listopada 2001. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.gradst.hr/library/khu/khu2001>

⁴⁰Usp. programe seminara. SZI Seminar SZI [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.szi.hr/seminar.htm>

⁴¹Usp. 6. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica : knjižnični sustavi hrvatskih sveučilišta, Opatija 19. i 20. travanj 2004. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/dogadjanja/skupovi/skupovi.html>

⁴²Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju [citirano: 2004-09-05]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm>

⁴³To u svakome slučaju nije presedan. Tako, primjerice, federalni zakon o ustanovama u sustavu visoke naobrazbe Savezne Republike Njemačke donesen 1999. godine ne spominje knjižničnu službu. Usp. Bunzel, Juergen; Roswitha Poll. Nav. dj.

članku 54 koji definira ustroj sveučilišta, u stavku 2 navodi se da “sveučilište može kao sastavnice (podružnice, ustanove ili pravne osobe) imati fakultete, umjetničke akademije, odjele i institute te druge sastavnice i to: zaklade, fondacije, udruge, studentske centre, zdravstvene ustanove, **knjižnice**, tehnologijske centre, informatičke, kulturne, sportske kao i one sastavnice (ustanove ili trgovačka društva) koji služe zadovoljavanju potreba studenata i sveučilišta”. I napokon, u članku 88 među studentskim pravima navodi se i “slobodno korištenje knjižnica i ostalih izvora informacija”.⁴⁴

O stavovima upravnih struktura sveučilišta prema pitanjima uloge i djelovanja knjižnica moglo se čuti više na 6. danima specijalnih i visokoškolskih knjižnica.⁴⁵ Kakva su, međutim, stvarna rješenja pokazuju ili će pokazati statuti pojedinih sveučilišta. Za sada su to učinila sveučilišta u Rijeci i Osijeku. Primjerice Statut Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku definira sveučilišnu knjižnicu kao “ustanovu u sastavu sveučilišta koja se osniva kao središte jedinstvenoga sveučilišnoga sustava”. Sveučilišni knjižnični sustav, prema Statutu, obavlja sve knjižničnoinformacijske zadaće i poslove za obrazovne i znanstvenoistraživačke potrebe Sveučilišta i čine ga sve knjižnice Sveučilišta. Sveučilišna knjižnica ustanova je u smislu Zakona o ustanovama, ima svojstvo pravne osobe i sudjeluje u pravnom prometu pod nazivom Sveučilišta i svojim nazivom. Unutarnji ustroj Sveučilišne knjižnice, tijela i ovlasti te ostala pitanja uređuju se aktom o osnivanju i statutom Sveučilišne knjižnice. Statut Sveučilišne knjižnice donosi Upravno vijeće, uz suglasnost Senata. Ravnatelj knjižnice član je Sveučilišnog vijeća, a način njegova izbora također određuje Statut (čl. 102).⁴⁶ Statut Sveučilišta u Rijeci⁴⁷ polazi od toga da je *svrha* (sic!) sveučilišne knjižnice izgradnja integriranoga knjižničnog sustava sveučilišta. Sveučilišnu knjižnicu osniva Sveučilišno vijeće, ona ima svoga ravnatelja i upravno vijeće. Statut zatim utvrđuje način upravljanja knjižnicom i način izbora ravnatelja. Sva ostala pitanja ostavljaju se pravilniku same knjižnice ili knjižnica. Čelnici sveučilišnih knjižnica članovi su Sveučilišnoga vijeća koje u djelokrugu svoga rada ima i razvoj integriranog knjižničnoinformacijskog sustava i provođenje integrirane nabave znanstvene i stručne literature iz sveučilišnoga proračuna. Među pravima studenata nalazi se i pravo slobodnoga korištenja knjižnica i svih informacijskih izvora.

Iz ova dva primjera može se zaključivati da će sveučilišta riješiti slično, ne i jednako, djelovanje knjižnične službe, ali da odredbama statuta neće utvrditi jedinstvene norme koje bi bile obvezujuće za sve članice sveučilišnoga knjižničnog sustava. S druge strane, vidljivo je da neka sveučilišta detaljno promišljaju ustrojstvo i način djelovanja integriranoga knjižničnog sustava.⁴⁸ Čini nam se važnim napomenuti, a

⁴⁴Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju [citirano: 2004-09-05]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm>

⁴⁵Usp., primjerice, Lučin, Pero. Integrirani knjižnični sustav Sveučilišta u Rijeci [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: http://www.nsk.hr/događanja/skupovi/bpk_6dsk/prezent/Opatija_knjiznicni%20sustav_files/frame.htm

⁴⁶Statut Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku [citirano: 2005-10-15]. Dostupno na: <http://garlic.mefos.hr/ponos/statut-sveucilista.html>

⁴⁷Vidjeti Statut Sveučilišta u Rijeci [citirano: 2004-10-04]. Dostupno na: <http://www.uniri.hr/Statut2004.pdf>

⁴⁸Lučin, Pero. Nav. dj.

to pokazuju i navedeni primjeri, da će dva rješenja temeljnoga zakona imati poseban utjecaj na daljnji razvoj knjižnica na sveučilištu. To su odredbe o integriranju knjižnične djelatnosti i o financiranju sveučilišta. Novi način financiranja sveučilišta (vidjeti čl. 109 Zakona), odnosno moguće različitosti među sveučilištima u odnosu na broj i važnost projekata, namicanje dodatnih sredstava, način raspodjele proračunskih i ostalih sredstava itd., dovest će knjižnice u sasvim nov prostor. Financijska snaga pojedinoga sveučilišta nedvojbeno će određivati i snagu knjižničnoga sustava, a knjižnice će se temeljem svojih programa i projekata trebati natjecati za sredstva s drugim jedinicama sveučilišta (primjerice, računalnim centrima) ili će s njima stvarati nove znanstveno-nastavne infrastrukturne jedinice u procesima tzv. konvergencije.⁴⁹ Zakon je otvorio, i to je posebno važno, prostor integriranju sveučilišne knjižnične djelatnosti u jedinstveni sustav. S jedne strane to znači novu podjelu uloga i određivanje novih odnosa između središnje i fakultetskih knjižnica, a s druge strane izdvajanje specifičnosti i snage pojedinih zbirki i usluga. Što će na te procese utjecati i čija iskustva pri tome možemo koristiti?

Da bi uspješno upravljale promjenama, knjižnice hrvatskih visokih učilišta, a poglavito središnje knjižnice na sveučilištima, trebaju prihvatiti suradnju kao *conditio sine qua non*. Slijedom dosadašnjih pozitivnih iskustava iz prakse te oslanjajući se na zakonski okvir koji potiče takvu suradnju, unutar knjižničnih sustava na hrvatskim sveučilištima valja dogovoriti takve modele povezivanja koji će uvažavati osobitosti polja i disciplina (npr., medicine, prava, informacijskih znanosti i sl.), potencijale središnjih jedinica za pojedina područja, ekonomsku i stručnu logiku, kompetentnost osoblja, te težiti profesionalnom ponašanju i djelovanju svih knjižničara. Takav pristup predmnijeva stručne dogovore oko 'podjele zadaća' na osnovi pokazane i dokazane kompetentnosti. Za ilustraciju, na ovome mjestu može se izdvojiti primjer Nizozemske u kojoj, primjerice, sve visokoškolske medicinske knjižnice tvore podkomisiju (CABMIN) unutar udruženja svih sveučilišnih knjižnica (UKB), što pokazuje visok stupanj podjele posla i odgovornosti s obzirom na specifičnost matičnih ustanova, odnosno korisnika.⁵⁰ Dakle, nadilaze se interesi pojedinog sveučilišta, utvrđuje nadležnost u odnosu na nacionalnu knjižnicu, a sve s ciljem najkompetentnijih usluga i ekonomičnosti poslovanja.

Suradnjom se, po našem mišljenju, mogu riješiti i ključni problemi s kojima se u poslovanju susreću knjižnice hrvatskih visokih učilišta. Pitanje softvera, koje već godinama zaokuplja hrvatsku knjižničarsku javnost, a donekle i financijere, svake godine sve više ukazuje na nemoć struke da postigne suglasnost oko prioriteta i svima prihvatljivih kriterija više negoli na tehničke ili financijske poteškoće. I pitanja skupnih kataloga, integracije zbirki i online baza, te razvoj zajedničkoga međuknjižničnog sustava sve su manje ovisna o tehnološkim rješenjima, a sve više

⁴⁹Usp., npr., Manzo, K. K. Libraries seeking updated role as learning center [citirano: 2004-10-15]. // Education week 16, 30(1997). Dostupno na: <http://www.epnet.com/ehost/login.html> i Fosmire, M.; A. Macklin. Riding the active learning wave : problem-based learning as a catalyst for creating faculty-librarian instructional partnerships [citirano: 2002-10-18]. Dostupno na: www.istl.org/02-spring/article2.html

⁵⁰Usp. Bakker, Suzanne. CABMIN – convention of academic medical libraries in Netherlands. // Newsletter to European health librarians 65(2000), 28-29.

posljedica loših upravljačkih mehanizama, uključujući nepostojanje vizije i strateškoga plana razvoja hrvatskog knjižničarstva u cjelini te, dakako, vizije razvoja sveučilišnih knjižničnih sustava na svakom pojedinom sveučilištu.

Niz je problema (npr., parcijalna rješenja pri informatizaciji poslovanja, neodgovarajući modeli licenciranja elektroničkih časopisa, nepostojanje konzorcija ili sustava arhiviranja i održavanja kupljenih baza) s kojima se visokoškolske knjižnice susreću u svakodnevnome radu i nastojanjima (tamo gdje se doista takva nastojanja i zamjećuju) da se unaprijedi razina usluga. Iskustva i rješenja koja se primjenjuju u mnogim visokoškolskim knjižnicama u Europi vrijedna su podloga na kojoj je moguće graditi primjerenata rješenja za potrebe hrvatskih knjižnica: primjerice, sustav „arhivskih knjižnica“ u Njemačkoj, usuglašeni nacionalni programi digitalizacije znanstvenih zbirki u Danskoj⁵¹ ili Njemačkoj,⁵² projekt SCONUL⁵³ u Velikoj Britaniji ili LABT u Litvi⁵⁴ i mnogi drugi.

Mišljenja smo da knjižnice na hrvatskim visokim učilištima zadovoljavaju određene preduvjete za snažan iskorak prema sustavnijem, racionalnijem i učinkovitijem djelovanju. To su, prije svega, djelotvorna akademska komunikacijska mreža, relativno dobra računalna opremljenost i obrazovano knjižnično osoblje. Njihova integracija po našem će mišljenju, međutim, ovisiti o stavovima, načinima i brzini integracije njihovih matičnih, odnosno krovnih ustanova.

Usto, i hrvatske knjižnice moraju nužno uvažavati nekoliko novih okolnosti koje donosi reorganizacija u području znanosti i visokog obrazovanja, a što im može osigurati, ako pravodobno ponude stručno utemeljene koncepte i usluge, bolji položaj unutar znanstvene zajednice i održivi razvoj. Polazeći od toga da je jedan od temelja reforme visokoga obrazovanja ideja o učenju utemeljenom na istraživanju i kritičkom propitkivanju, knjižnice na hrvatskim visokim učilištima mogu ponuditi usluge koje će ih snažnije uključiti u nastavni proces (uloga knjižničara–nastavnika u procesima pripreme studenata za samostalno učenje i istraživanje, njihovo umijeće vrednovanja izvora informacija, sposobnost da pomažu pri stjecanju novih vještina u radu s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i sl.) i znanstvenoistraživačku djelatnost na sveučilištima (npr., temeljem potencijala knjižnice da uklanja prepreke

⁵¹deff.dk : Denmark's Electronic Research Library [citirano: 2004-10-08]. Dostupno na: <http://deff.dk>

⁵²Wissenschaftliche Literaturversorgungs- und Informationssysteme (LIS) [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na:

http://www.dfg.de/forschungsfoerderung/wissenschaftliche_infrastruktur/lis/projektfoerderung/geofoerderte_projekte/index.html

⁵³Introduction to SCONUL [citirano: 2004-10-08]. Dostupno na: <http://www.sconul.ac.uk/intro>

⁵⁴Usp. Pupeliene, Janina. Lithuania : the changing image of academic libraries. // Journal of academic librarianship 30, 1(2004), 80-84. Nakon nesporazuma između akademskih i nacionalne knjižnice, 1997. godine uspostavilo se Udruženje akademskih knjižnica Litve, koje je započelo s projektom organiziranja mreže akademskih knjižnica (LABT). Taj je projekt dijelom većega programa Ministarstva obrazovanja i znanosti za razdoblje 2001.-2006. (potprogrami su još: razvoj učenja na daljinu i informacijski sustav visoke naobrazbe i istraživanja). Danas LABT povezuje sve knjižnice državnih sveučilišta, visokih učilišta, javnih znanstvenih instituta. Većina tih knjižnica sudjeluje i u Konzorciju znanstvenih knjižnica Litve koji je nositelj pripreme uvođenja svih inovativnih programa u knjižnice, licenciranja elektroničkih časopisa i baza podataka i sl.

interdisciplinarnom istraživanju). Sve izraženije potrebe za povezivanjem komunikacijskih vještina i nastave, pri čemu knjižnice mogu nuditi tečajeve za unaprjeđivanje informacijske i komunikacijske pismenosti studenata i nastavnika, postavljaju knjižnice u središte nastojanja da se sveučilište uključi u suvremene obrazovne tijekove. Važan su izazov i izgradnja digitalnih zbirki za potrebe nastave te sudjelovanje u procesima obrazovanja na daljinu.⁵⁵ Uz stjecanje novih znanja i vještina te argumentirano dokazivanje vrijednosti usluga koje pruža kompetentno knjižnično osoblje (npr., vrednovanje informacija, upravljanje zbirkama, komunikacija s korisnicima), „prostor“ se knjižnice u odnosu na druge davatelje informacijskih usluga samo proširuje i knjižnica postaje vrijedan partner u pružanju usluga i promicanju tehnoloških i obrazovnih inovacija.

4 Umjesto zaključka

Kroz povijesni je razvoj sveučilišnog knjižničarstva razvidno da su knjižnice i raznoliki modeli knjižničnih sustava na sveučilištima tijesno ovisili o tome u kojoj mjeri sveučilišne uprave, ali i sami knjižničari, razumiju ulogu i potencijale knjižnica u odnosu na akademsku nastavu i znanstveni rad. Pod utjecajem silovitih promjena u polju uporabe novih tehnologija u nastavi, znanstvenim istraživanjima i komuniciranju unutar akademske i znanstvene zajednice danas je potreba za brzim prilagodbama izraženija no ikada ranije. B. Cronin ističe da je doba ‘znanja koncentriranog unutar određene kulture’ zamijenilo doba ‘znanja koje se raspodjeljuje u društvu’, i da su posljedice takva iskoraka složene i brojne te utječu na promjene tehnološki zasnovane, na promjene u geodemografskoj strukturi sveučilišta, i na promjene koje vode deregulaciji akademskoga obrazovanja, pod utjecajem onih koji zapošljavaju i koji se javno očituju u odnosu na dokaze o kompetentnosti diplomanata.⁵⁶

U ranijem smo radu ukazali na to da se u takvim okolnostima, modeli knjižničnih službi i usluga koji su postavljeni fleksibilno, brže, jednostavnije i bez većih poteškoća osuvremenjuju, odnosno prilagođavaju zahtjevima za novim oblicima organizacije akademske nastave i znanstvenoga rada. Drugi pak modeli, zastarjeli, rigidni i izdvojeni iz glavnih razvojnih tijekova matičnoga sveučilišta uranjaju sve dublje u probleme. U hrvatskim okolnostima, upravljanje promjenama u knjižnicama visokih učilišta u velikoj je mjeri ovisno o upravljanju promjenama na visokim učilištima i upravljanju ljudskim, dakle, stručnim snagama.⁵⁷

⁵⁵Primjera radi, a polazeći od toga da će se hrvatske knjižnice uskoro naći u tom velikom prostoru gdje se snage odmjeravaju i po izvrsnosti i po specifičnosti, izdvajamo program Europske zajednice u kojemu knjižnice u sustavu visoke naobrazbe mogu pronaći svoje mjesto. Naime, akcijski plan *eEurope 2005* potiče, između ostalog, programe elektroničkog učenja, odnosno virtualnih kampusa, na osnovi kojih sveučilišta moraju ponuditi studentima i znanstvenicima online pristup procesu učenja. O tome više na adresi: CORDIS (Community Research and Development Information Service) [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.cordis.lu/en/home.html>

⁵⁶Usp. Cronin, Blaise. The electronic library revisited. // *Aslib proceedings* 50, 9(1998), 241-242.

⁵⁷Usp. Aparac-Jelušić, Tatjana. Nav. dj.

Pogled unatrag ukazuje, također, na nužnost primjene načela integracije kao ključnog koncepta za daljnji razvoj sveučilišnih knjižničnih sustava i modela posredovanja i vrednovanja informacija u znanosti. Integraciju vidimo u odnosu na ljudske potencijale i informacijske izvore, proizvode i usluge. Na tom putu, prijelomna je točka upravljanje sveučilišnim knjižničnim sustavima što uključuje i pitanja odnosa prema modelima komuniciranja znanstvenih informacija. Bez uvođenja kvalitetnih upravljačkih pristupa, metoda i postupaka značajan intelektualni potencijal u knjižnicama na hrvatskim visokim učilištima ostat će neiskorišten.

I naposljetku, smatramo potrebnim ponovno naglasiti da je uz stalno nastojanje oko preoblikovanja knjižnica visokih učilišta nužno potrebno sustavno mijenjati navike i jačati profesionalan odnos prema korisnicima, građi i osnivačima.

LITERATURA

Aparac-Jelušić, Tatjana. Utjecaj promjena u akademskom obrazovanju na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga. // Glasnik Društva bibliotekara Split 7(2000), 39–51.

Bakker, Suzanne. CAMBIN – convention of academic medical libraries in Netherlands. // Newsletter to European health librarians 65(2000), 28-29.

Barnett, Ronald. University knowledge in an age of supercomplexity. // Higher education 40, 4(2000), 409–422.

Bošnjak, M. O knjižnicama Sveučilišta u Zagrebu. // Sveučilišni vjesnik (Zagreb), B – I Suppl. 1, Univerzitetske službe : bibliotekarstvo, dokumentacija, publikacije, 20. 12. 1957.

Bunzel, Juergen; Roswitha Poll. German academic libraries : tradition and change. // Journal of academic librarianship 28, 6(2002), 418–425.

CORDIS (Community Research and Development Information Service) [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.cordis.lu/en/home.html>

Cronin, Blaise. The electronic library revisited. // Aslib proceedings 50, 9(1998), 241–254.

Čečuk, Anisja. Knjižnice visokoškolskih ustanova u SR Hrvatskoj : sadašnje stanje, problemi i perspektive. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 27, 1/4(1983-1984), 29–39.

Damrosch, David. We scholars : changing the culture of the university. Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press, 1995.

deff.dk : Denmark's Electronic Research Library [citirano 2004-08-10]. Dostupno na: <http://deff.dk>

Dewey, John. Democracy and education : an introduction to the philosophy of education. [Reprint izd. iz 1916.] New York : Free Press, 1944.

Euben, Donna R. Publish or perish : the ever-higher publications hurdle for tenure. // *Academe* : Bulletin of the AAUP 88, 4(2002), 78.

Fosmire, M.; A. Macklin. Riding the active learning wave : problem-based learning as a catalyst for creating faculty-librarian instructional partnerships [citirano: 2002-10-18]. Dostupno na: www.istl.org/02-spring/article2.html

Fry, Billy E. Universities in transition : implications for libraries. // *Gateways to knowledge : the role of academic libraries in teaching, learning, and research* / edited by Lawrence Dowler. Cambridge, Mass. ; London : MIT, 1997.

Gibbons, Michael. *The new production of knowledge*. London : Sage, 1994.

Hrvatska u 21. st. : znanost [citirano: 2004-10-08]. Dostupno na: http://www.hrvatska21.hr/znanost%2030_6_2003.pdf

Introduction to SCONUL [citirano: 2004-10-08]. Dostupno na: <http://www.sconul.ac.uk/intro>

Joint Founding Council's Libraries Review Group. Report (Follett Report) [citirano: 2004-08-26]. Dostupno na: <http://www.ukoln.ac.uk/services/papers/follett/report>

Josipović, Ivo. Reforma sustava visokog obrazovanja i znanosti : tranzicija iz nepoznatoga u nepoznato. // *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 52, 2(2002), 443-464.

Katalenac, Darko. Coupe de grace za sveučilišne knjižnice [citirano: 2004-09-18]. Dostupno na: <http://www.szi.hr/seminar/program.html>

Knjižnice hrvatskih učilišta : nužnost promjena za 21. stoljeće, Split, 23.-24. listopada 2000. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.gradst.hr/library/khu/khu2000/program.htm>

Knjižnice hrvatskih učilišta : pravci koordiniranog razvoja, Split, 29.-30. listopada 2001. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.gradst.hr/library/khu/khu2001>

Lučin, Pero. Integrirani knjižnični sustav Sveučilišta u Rijeci [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: http://www.nsk.hr/dogadjanja/skupovi/bpk_6dsk/prezent/Opatija_knjiznicni%20sustav_files/frame.htm

Lytard, Jean-François. *The postmodern condition : a report on knowledge* [citirano: 2004-08-26]. Dostupno na: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>

Manzo, K. K. Libraries seeking updated role as learning center [citirano: 2002-10-15]. // *Education week* 16, 30(1997). Dostupno na: <http://www.epnet.com/ehost/login.html>

Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Statut. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004.

Oppenheim, Charles; Stuart D. Lee. Is there a correlation between investment in an academic library and a higher education institution's ratings in the Research Assessment Exercise? // *Aslib proceedings* 56, 3(2004), 156-165.

Petr, Kornelija; Tatjana Aparac-Jelušić T. Uloga sveučilišnih knjižnica u novim pristupima akademskom obrazovanju. // Zbornik radova "Težakovi dani" / urednici S. Tkalac i J. Lasić-Lazić. Zagreb : Filozofski fakultet, Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2002. (Radovi Zavoda za informacijske studije ; knj. 11). Str. 159–171.

Polšek, Darko. Stanje visokog školstva u Hrvatskoj. // Društvena istraživanja 12, 1/2 (2003), 27–44.

Pupeliene, Janina. Lithuania : the changing image of academic libraries. // Journal of academic librarianship 30, 1(2004), 80–84.

Research Support Libraries Group. Final Report [citirano: 2004-09-03]. Dostupno na: <http://www.rslg.ac.uk/final/final.pdf>

Rojnić, Matko. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu. // Spomenica u povodu proslave 300 godišnjice Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, 1969. Str. 573–624.

Sečić, Dora; Biserka Dunda. Bibliotečno-informacijski sustav Sveučilišta u Zagrebu – utopija ili uskoro realnost? // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 29, 1/4(1986), 29–41.

Sečić, Dora; Vesna Turčin. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu – realizacija knjižnice s dvojnog funkcijom. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 24, 1/4(1991), 21–44.

Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske 1, 3/4(1991), 19–21.

Statut Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://garlic.mefos.hr/ponos/statut-sveucilista.html>

Statut Sveučilišta u Rijeci [citirano 2004-10-04]. Dostupno na: <http://www.uniri.hr/Statut2004.pdf>

Sveučilišne biblioteke i prijenos znanja = University libraries and knowledge transfer : sažeci. // Međunarodni stručno-znanstveni skup, Lovran 1990. Lovran ; Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo : Filozofski fakultet, 1990.

Sveučilišni vjesnik 4, Pars A (Supl.). Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, 1958.

Sveučilišni vjesnik 5, Pars A (Supl.). Zagreb : Sveučilište u Zagrebu, 1959.

SZI. Seminar SZI [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.szi.hr/seminar.htm>

Šesti dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica : knjižnični sustavi hrvatskih sveučilišta, Opatija 19. i 20. travanj 2004. [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/dogadjanja/skupovi/skupovi.html>

Švarc, Jadranka. Uloga znanstvenih istraživanja i visokog obrazovanja u inovacijskom društvu : potreba stvaranja nove paradigme. // Vidljiva i nevidljiva akademija / ur. Darko Polšek. Zagreb : Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", 1998. Str. 175–203.

Težak, Božo. Nacionalni univerzitetski informativni centar. // Ekonomsko tehnički pregled 16, 3/4(1964), 67.

Tomečak, Branko. Uključivanje knjižnica Sveučilišta u Zagrebu u bibliotečno-informacijski sistem SR Hrvatske. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 24, 1/4 (1979/1980), 151–162.

UNISIST : studijski izvještaj o provedivosti svjetskog sistema naučnih informacija koji su izradili Organizacija ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO) i Međunarodni savjet naučnih unija. Zagreb : Referalni centar Sveučilišta, 1977.

Wissenschaftliche Literaturversorgungs-und Informationssysteme (LIS) [citirano 2005-01-15]. Dostupno na: http://www.dfg.de/forschungsfoerderung/wissenschaftliche_infrastruktur/lis/projektfoerderung/geoerderte_projekte/index.html

Wolf, Alison. Does education matter? : myths about education & economic growth. London : Penguin Books Ltd., 2002.

Zakon o knjižnicama [citirano: 2005-01-15]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1616.htm>

Zakon o visokim učilištima [citirano: 2005–01–15]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/sluzbeni-list/sluzbeni/index.asp>

Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju [citirano: 2004–05–09]. Dostupno na: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm>